

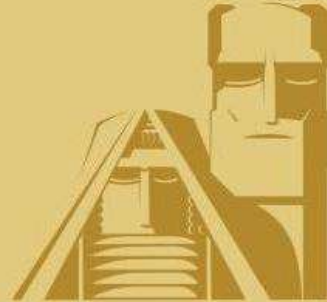
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏԱԿԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

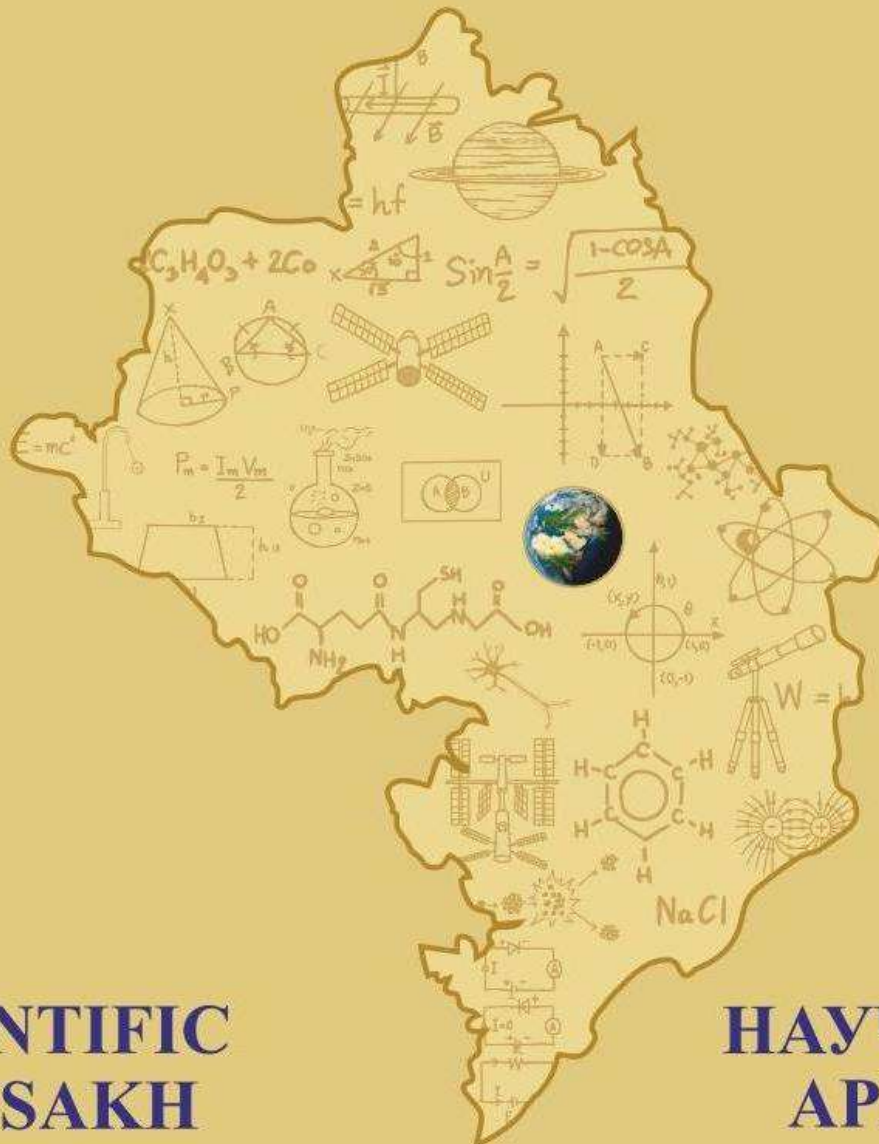
ԵՐԵՎԱՆԻ
ԳԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԲԱՆ

«ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԼԻԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԻՏԵԱՑ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻՎՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 1(2), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՄ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Հրատարակության է երաշխավորվել Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Рекомендовано к публикации решением ученого совета Ереванского государственного университета

Recommended for Publication by the Yerevan State University Academic Council Decision

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՄԻՄՈՆՅԱՆ ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեհմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

- Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
- Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Խաչիկ ԳԱԼՍՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
- Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՍԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
- Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Արման ԵՂԻԱՉԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
- Մարել ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
- Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
- Օտտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
- Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Սուշել ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Գագիկ ԴԱՉԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Վշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
- Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Կարին ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
- Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
- Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
- Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
- Գարիկ ԲԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Տիգրան ԶՈՉԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 1(2), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 480 էջ:
Scientific Artsakh, № 1(2), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 480 pages.
Научный Арцах, № 1(2), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 480 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 1-ին համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Բելառուսի Հանրապետությունը, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Շվեյցարիան և Ռուսաստանի Դաշնությունը ներկայացնող 50 անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

In the first issue of the «Scientific Artsakh» journal in 2019 the works on topical issues of social sciences by 50 well-known and young scientists representing Republic of Armenia, Republic of Artsakh, Republic of Belarus, the Islamic Republic of Iran, Poland, Switzerland and the Russian Federation are published.

В первом номере за 2019-ый год журнала «Научный Арцах» опубликованы работы по актуальным проблемам общественных наук, авторами которых являются 50 известные и молодые ученые, представляющие Республику Армения, Республику Арцах, Республику Беларусь, Исламскую Республику Иран, Польшу, Швейцарию и Российскую Федерацию.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
Julietta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент
Мареk ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Гарик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Աղավնիկ Մարտիրոսյան. Չվիադ Գամսախուրդիայի ժողովրդագրական քաղաքականությունը Չավախքում 1990-1993 թթ.391
Aghavnik Martirosyan. Zviad Gamsakhurdia's Demographic Policy in Javakhk in 1990-1993
Агавник Мартиросян. Демографическая политика Звиада Гамсахурдия в Джавахке в 1990-1993 годах

Արման Մարտիրոսյան. Դաշնակիցների քաղաքականության վերափոխումը Հայկական հարցի վերաբերյալ 1919-1923 թվականներին.....400
Arman Martirosyan. The Revision of the Political Views Regarding Armenian Question During 1919-1922 by its Allies
Арман Мартиросян. Пересмотр политических взглядов союзников в отношении Армянского вопроса в 1919-1923 годах

Զբիգնև Տ. Շմուրլո. Գաղափարների խաչադիտում լեհական հետք Արարատի և Սևանա լճի408
Zbigniew T. Szmurlo. Collision Of Destinies: The Polish Trace on Ararat and Lake Sevan
Збигнев Т. Шмурло. Скрещение судеб: польские следы на Арарате и Севане

Արամ Պողոսյան. 1230-1240-ական թթ. մոնղոլական «չերիկ» զորամիավորներում հայ-վրացական ռազմական ուժերի ներկայության հարցի շուրջ.....428
Aram Poghosyan. On the Issue of The Presence Of Armenian-Georgian Military Forces in the Mongolian Units Cherig in the 1230-1240s
Арам Погосян. О вопросе присутствия армяно-грузинских военных сил в монгольских воинских соединениях «черик» в 1230-1240-х годах

Ռոբերտ Սուքիասյան. Սեբաստիայի հայության դեմ կիրառված պետական տնտեսական քաղաքականությունը 1913-1915 թթ.....436
Robert Sukiasyan. State Economic Policy towards Armenians in Sebastia in 1913-1915
Роберт Сукиасян. Государственная экономическая политика в отношении армян Себасти в 1913-1915 годах

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԱՄԲՈՆ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST
ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Նարեկ Սուքիասյան. Սուննիական արմատականացման արտահայտումները Ադրբեջանում.....445
Narek Sukiasyan. The Manifestations of Sunni Radicalism in Azerbaijan
Нарек Сукиасян. Проявления суннитского радикализма в Азербайджане

Սիրանուշ Վարդանյան. Կրոնական իրավիճակն Ադրբեջանի Հանրապետության թալիշաբնակ տարածքներում (2010-2018).....453
Siranush Vardanyan. The Religious Situation in Talyshes Inhabited Regions of Republic of Azerbaijan (2010-2018)
Сирануш Варданян. Религиозная ситуация в талышских населенных пунктах Азербайджанской Республики (2010-2018 гг.)

**ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆ ԱՂՐԲԵՋԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԹԱԼԻՇԱԲԼԱԿ ՏԱՐԱԾՔՆԵՐՈՒՄ (2010-2018)***

ՀՏԴ 297(479.24)

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

*Երևանի պետական համալսարանի արևելագիտության
ֆակուլտետի իրանագիտության ամբիոնի մագիստրոս,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
siranuyshvardanyan@gmail.com*

Հոդվածում ներկայացվում են Աղբբեջանի Հանրապետության թալիշաբնակ տարածքներում 2010-2018թթ.-ի ընթացքում տիրող կրոնական իրավիճակը, պարզացումները, աղբբեջանական իշխանությունների՝ այդ հատվածում վարած կրոնական քաղաքականությունը և դրա հանդեպ տեղի բնակչության հակազդման ձևերն ու մեխանիզմները, ինչպես նաև հեղինակի կողմից վերլուծության է ենթարկվում լենքորանյան թալիշների կրոնական շարժումներում իրանական ապոեցության գործոնը և տրվում գնահատականներ առկա իրավիճակից բխող պարզացումների հնարավոր տարբերակների վերաբերյալ: Հոդվածի արդիականությունը Հայաստանի Հանրապետության համար ունի ոչ միայն տեսական, այլ նաև կիրառական նշանակություն, քանի որ միտված է ուրվագծելու ԱՀ Էթնիկ-դավանական խնդիրներից մեկի հնարավորինս ճշգրիտ պատկերը, որը, լինելով շիայական մեծամասնություն ունեցող երկիր, Խորհրդային Միության փլուզումից հետո մշտապես գտնվել է Իրանի կրոնական ապոեցության տակ: Այդ ապոեցության և դրա տարբեր դրսևորումների ուսումնասիրության հետաքրքիր գոտիներից է ԱՀ հարավային թալիշաբնակ հատվածը, որն, ընկած լինելով Իրանի անմիջական հարևանությամբ, կրում է այդ ապոեցությունը թե՛ կրոնական, թե՛ էթնիկական առումներով

Հետազոտության նպատակն է ԱՀ թալիշաբնակ տարածքներում ընթացող կրոնական գործընթացների և Աղբբեջանի քաղաքական վերնախավի՝ այդ շրջաններում վարած քաղաքականության ուսումնասիրությունը և համապատասխան ելրահանգումներ ներկայացնելը:

Բանալի բառեր՝ Աղբբեջանի Հանրապետություն, կրոն և քաղաքականություն, շիաներ, թալիշներ, սահմանափակումներ, վերահսկողություն, իրանական ապոեցություն:

Աղբբեջանի հարավային շրջանների բնակչության հիմնական մասը¹⁰⁸⁶ կազմում են շիա թալիշները, որոնք բնակվում են Ասթարայում, Լենքորանի, Մասալիի, Լերիքի, Ջալիլաբադի, Բիլասուվարի, Սաբերաբադի, Սաաթլիի շրջաններում, մասամբ նաև ներկայիս Աղբբեջանի կենտրոնական, հարավային ու արևելյան հատվածներում,

* Հոդվածը ներկայացվել է 07.05.2019թ., գրախոսվել՝ 04.06.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 17.06.2019թ.:

¹⁰⁸⁶ Ըստ պաշտոնական վիճակագրության՝ Աղբբեջանի բնակչության ճնշող մեծամասնությունը՝ 97 տոկոսը, մուսուլման է, իսկ մյուս 3 տոկոսը՝ քրիստոնյաներ, հուդայականներ, բահայիներ: Աղբբեջանը շիա բնակչության թվով երկրորդ տեղն է զբաղեցնում Իրանի Իսլամական Հանրապետությունից (ԻԻՀ) հետո: Ըստ տարբեր վիճակագրական աղյուսակների և աղբյուրների՝ շիաները կազմում են Աղբբեջանի մուսուլման բնակչության 65-85 տոկոսը, իսկ սուննիները՝ 15-35 տոկոսը (Motika R., *Islam in post-Soviet Azerbaijan*, Heidelberg, 2001, p. 112).

Բաքվում ու հարակից բնակավայրերում, և Ադրբեջանի՝ թվով ամենամեծ տեղաբնիկ ժողովուրդն են:

Ադրբեջանական Հանրապետության կրոնական քաղաքականությունը, որը տարածվել է ինչպես այդ երկրի մնացած հատվածների, այնպես էլ հարավային թալիշաբնակ գոտու վրա, ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ընկած ժամանակահատվածի համար բաժանել են 4 շրջանների¹⁰⁸⁷.

1. Կրոնական ազատությունների շրջան՝ իրավական կարգավորմամբ՝ 1990-1995թթ.:
2. Կրոնական կազմակերպությունների գրանցման վերահսկողության ժամանակաշրջան՝ 1995-2001թթ.:
3. Վերահսկողության և ճնշումների ժամանակաշրջան՝ 2001-2013թթ.:
4. Վերադասավորման ժամանակաշրջան՝ 2013-2018թթ.:

ԱՅ թալիշաբնակ տարածքներում 2010-2018թթ. կենտրոնական իշխանության վարած կրոնական քաղաքականությունը, որը ժամանակային առումով մտնում է վերը բերված դասակարգման 3-րդ և 4-րդ շրջանների մեջ, ամբողջ կոշտությամբ ու հետևանքներով, ի մեծի մասին, արդյունք է մինչ այդ որդեգրած ու իրականացրած հստակ կրոնախույս և կրոնի դերի նվազեցման քաղաքական կուրսի՝ արտացոլված ԱՅ «Դավանանքի ազատության մասին օրենքում» կատարված շարունակական փոփոխություններում¹⁰⁸⁸:

ԱՅ «Դավանանքի ազատության մասին օրենքում» կատարված շարունակական փոփոխությունները¹⁰⁸⁹ պայմանավորված էին ԱՅ քաղաքական կյանքում արմատական ընդդիմության թուլացմամբ, ԱՅ իշխանությունների վարած կոշտ ու հակաժողովրդավարական քաղաքականության հետևանքով առաջացած ապատիայով և արդյունքում հասարակության շրջանում կրոնի դերի բարձրացմամբ և կրոնական գործիչների՝ օրեցօր աճող հեղինակությամբ, դրա նկատմամբ ԱՅ իշխանությունների բացասական վերաբերմունքով և, առհասարակ, գործող վարչակարգի կրոնաֆոբիայով:

ԱՅ իշխանությունների հետևողական քաղաքականության հետևանքով այդ երկրի քաղաքական կյանքում առաջացած վակուումը շատ արագ սկսել էին լցնել իսլամի շիայական ուղղության տարբեր հոսանքները և դրանց գաղափարական հետևորդ գործիչները: Իսկ իսլամական կառույցների գործունեությունը 2006թ.-ից ի վեր սկսել էր ավելի լայն արձագանք ստանալ ինչպես սոցիալապես անապահով, այնպես էլ իսլամի մեջ գաղափարական, քաղաքական ու հոգևոր նեցուկ տեսնող շրջանակներում: Ասվածի լավագույն օրինակ են 2006թ.-ի փետրվարին Բաքվում ու Նարդարանում կազմակերպված բողոքի անսահադեպ ցույցերն ընդդեմ Մուհամեդ մարգարեի ծաղրանկարների¹⁰⁹⁰:

¹⁰⁸⁷ Jödicke A., “Shia groups and Iranian influence in Azerbaijan, the impact of trans-boundary religious ties on national religious policy”, Eurasian Geography and economics, 2017, p. 543.

¹⁰⁸⁸ «Դավանանքի ազատության մասին օրենքը» ԱՅ խորհրդարանի կողմից ընդունվել է 1992թ., իսկ առաջին անգամ լրացվել 1996թ.-ին: Հրամանագրի տեքստը (Azerbaijan: Law of 1992 on Freedom of Religious Belief, August 20, 1992), տե՛ս ՄԱԿ-ի փախսականների հարցերով զբաղեցնող պաշտոնական կայքը (վերջին դիտում՝ 15.04.2019), <http://www.refworld.org/docid/47fdedc12.html>.

¹⁰⁸⁹ ԱՅ «Դավանանքի ազատության մասին օրենքում» փոփոխություններ են կատարվել 07.06.1996, 27.12.1996, 10.10.1997, 23.11.2001, 24.05.2002, 04. 06. 2002, 03.12. 2002, 10.06. 2005, 08.05.2009, 30.06.2009, 21.12.2010, 10.06.2011, 15.02.2013, 22.02.2013, 06.03. 2015, 06.03.2015, 06.10.2015, 04.12.2015, 28.10.2016, 16.05.2017: Որոշման տեքստ (Закон Азербайджанской Республики, О свободе вероисповедания), տե՛ս <http://base.spininform.ru/show doc.fwx?rgn=2841> (13.04.2019):

¹⁰⁹⁰ 2005թ. սեպտեմբերին դանիական «Յիլանդս փոսթեն» ոչ շատ հայտնի թերթը հրապարակեց իսլամի հիմնադիր Մուհամադ մարգարեի կերպարի մոտիվներով կատարված 12

2006թ.-ի փետրվարի 7-ին սկզբում Բաքվում, հետո Նարդարանում անկախ Ադրբեջանի պատմության մեջ առաջին անգամ այրվեցին ԱՄՆ-ի, Իսրայելի, Ղանիայի, Նաև՝ Հայաստանի ու Շվեյցարիայի դրոշները: Փետրվարի 11-ին «Յենի խաբար» քիչ հայտնի թերթը քրիստոնեական թեմաներով ծաղրանկարներ հրապարակեց, իսկ 2006-ի ապրիլի սկզբին հրեական կազմակերպությունները սպառնալից նամակներ ստացան տեղական իսլամիստներից:¹⁰⁹¹

Խոսքի ազատության համատարած բացակայության պայմաններում շատ աշխարհիկ շարքային ընդդիմադիրներ, որոնք հիասթափված էին, սկսեցին «բաղաբազան իսլամի» նկատմամբ հետաքրքրություն ցուցաբերել: Շատերը հիշեցին իմամ Խոմեյնու խոսքերը՝ «Ո՛չ Արևմուտք, ո՛չ Արևելք, միայն իսլամ»:¹⁰⁹² Այսպիսով, շիայական իսլամն աստիճանաբար Ադրբեջանում սկսում էր դառնալ իրական ընդդիմադիր ուժ, ինչից իշխանությունները փորձում էին զգուշանալ:

Գիտակցելով երկրում իսլամի աշխուժացմամբ պայմանավորված ներքին ու արտաքին վտանգները՝ Ադրբեջանի իշխանություններն ինտենսիվորեն փորձեցին թուլացնել կրոնի դիրքերը, ինչը դրսևորվեց տարբեր պատրվակներով կրոնական իրողությունների նկատմամբ սահմանափակումների ու վերահսկողությունների կիրառմամբ: Ադրբեջանի աշխարհիկ իշխանությունները հասարակության շրջանում իսլամական գիտելիքների շրջանակների ընդլայնմամբ, իսլամական արժեքների ու կենսակերպի աստիճանական որդեգրումից անհանգստացած, բացահայտ հակակրոնական քաղաքականություն էին իրականացնում:¹⁰⁹³

Կրոնասիրության միտում պարունակող ցանկացած փաստ Ադրբեջանում կանխարգելվում էր, շարունակվում էին ձերբակալությունները, բանտարկությունները, հետապնդումներն ու հալածանքները: ԱՅ իշխանությունները վերահսկողություն էին սահմանում կրոնական ու կրոնաքաղաքական ակտիվության ցանկացած դրսևորման դեմ, բազմաթիվ սահմանափակումների են ենթարկվում հատկապես հարավային շրջանի շիաները: Այդ սահմանափակումներից կարելի է նշել հասարակական վայրերում, դպրոցներում, համալսարաններում գլխաշորի արգելումը, չեր թույլատրվում մի շարք շիայական ծիսակարգերի անցկացումը՝ բարձրաձայն աղոթք (ազան), Աշուրայի սգո արարողակարգի անցկացումը և այլն: Մյուս կողմից՝ Ադրբեջանի սահմանադրությամբ հոգևորականներն ընտրությունների ժամանակ թեկնածություն առաջադրելու իրավունք չունեին: Շիայական խմբերը դժվարությունների են հանդիպում նաև լրատվական դաշտում: Շիաներին արգելվում է հիմնել իրենց սեփական, գաղափարական հեռուստաալիքները¹⁰⁹⁴:

Ծաղրանկար, հոկտեմբերին «ալ-Ֆաջր» թերթն արտատպեց այդ ծաղրանկարները, ինչը, սակայն, որևէ հետևանք այն ժամանակ չունեցավ: Ավելի ուշ՝ դեկտեմբերի 6-ին, մի խումբ դանիացի մուսուլմաններ ներկայացրին այդ ծաղրանկարներին նվիրված 47 էջանոց թղթապանակը Մեքքայում կայացած այն ժամանակ դեռ Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության գազաթաժողովի մասնակիցների ուշադրությանը: Հունվարի վերջից մի շարք մուսուլմանական և ոչ մուսուլմանական երկրներում սկսվեցին զանգվածային ցույցեր, այդ թվում նաև՝ Ադրբեջանում: Առավել մանրամասն տե՛ս **Հովհաննիսյան Դ., Սահակյան Ն., «Գլոբալ հակամարտությունը և «ծաղրանկարային պատերազմը», Քաղաքակրթական և մշակութային հետազոտությունների կենտրոն, Վերլուծական կենտրոն N°7, Երևան, 2015):**

¹⁰⁹¹ Юнусов А., *Исламская палитра Азербайджана*, Баку, 2012, стр. 10:

¹⁰⁹² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 10:

¹⁰⁹³ جبارى ولى، شيعيان جمهوری آذربايجان، قم، ۱۳۸۹، صفحه ۳۲۹ .

(**Չոբարի Վ., Ադրբեջանական Հանրապետության շիաները**, Դում, 2011, էջ 329):

¹⁰⁹⁴ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، بررسی و تحسین وضعیت شیعیان در جمهوری آذربايجان، ص .

«Արմատական իսլամի» ազդեցությունը թուլացնելու համար տարբեր պատճառաբանություններով իրար հետևից սկսեցին փակվել կամ հիմնահատակ քանդվել բազմաթիվ մզկիթներ, 2009թ.-ի հունիսի վերջին Ադրբեջանի խորհրդարանը կրոնի դավանման ազատության մասին օրենքում փոփոխություններ մտցրեց, համաձայն որոնց՝ արտերկրում աստվածաբանական կրթություն ստացած անձանց արգելվում է իսլամական կրոնական արարողություններ վարել: Դրանք կարող էին իրականացնել միայն Ադրբեջանի Հանրապետության այն քաղաքացիները, որոնք կրոնական կրթություն էին ստացել Ադրբեջանում:¹⁰⁹⁵

Կրոնական գործիչների գործունեությունը վերահսկելու նպատակով Ադրբեջանի կրոնական կազմակերպությունների հարցերով պետական կոմիտեին ԱՀ իշխանությունները տվեցին լայն լիազորություններ, և 2016թ.-ի օգոստոսին վերջինիս կայացրած որոշման համաձայն՝ արգելվեց հասարակական վայրերում կազմակերպել կրոնական հավաքներ, իրականացնել շիայական ծիսակարգեր, օգտագործել կրոնական սիմվոլներ և այլն:¹⁰⁹⁶

Իր հերթին, Ադրբեջանի անկախացումից հետո Իրանը ցանկանում էր ամեն գնով իր ազդեցությունը տարածել Ադրբեջանում՝ հաշվի առնելով այդ երկրամասի հետ ունեցած պատմական, կրոնական ու մշակութային դարավոր կապերը: Ադրբեջանում միշտ վախեցել են, որ Իրանը ցանկանում է փոխել այդ երկրի կառավարման համակարգը՝ այն աշխարհիկ պետությունից վերածելով թեոկրատական պետության:¹⁰⁹⁷

Ադրբեջանի իշխանությունների շրջանում աստիճանաբար խորանում էր այն կասկածը, որ շիայադավանները, հատկապես հարավային գոտիներում բնակվող թալիշներն ունեն իրանական կողմնորոշում:¹⁰⁹⁸ Նշվածի համար, թերևս, կային օբյեկտիվ պատճառներ. հատկապես ԱՀ-ի անկախացման սկզբնական շրջանում Իրանի ֆինանսական ու գաղափարական ազդեցությունը հատկապես հարավային գոտում հասել էր գագաթնակետին:¹⁰⁹⁹ Ընդ որում, Իրանի ազդեցությունը Ադրբեջանի հարավային շրջաններում սուր էր դրսևորվում հատկապես ընտրությունների ու կրոնական արարողությունների ժամանակ:¹¹⁰⁰

Կրոնական տարբեր խնդիրների շուրջ իրանական ուշադրությունը ԱՀ-ի հարավային գոտում մշտապես կենտրոնացած է եղել 2՝ Յարդըմլիի և Լեռիկի շրջանների վրա, որոնք սահմանակից էին Իրանին և ավանդաբար վատ հարաբերություններ ունեին մյուս շրջանների բնակչության հետ:¹¹⁰¹ Յարդըմլիի շրջանը, որը հայտնի է որպես հավատացյալ շիայական կենտրոն, ինչպես նաև հարավային թալիշաբնակ շրջաններից մի քանիսը՝ Ասթարան, Լենթորանը, Մասալին,

(Գիտամշակութային հետազոտական կենտրոն, Ադրբեջանական Հանրապետության շիաների իրավիճակի ուսումնասիրություն, Էջ 47):

¹⁰⁹⁵ Интерфакс, “В Азербайджане запретили проведение исламских религиозных церемоний лицами, получившими теологическое образование за рубежом”, 30 июня 2009. Просмотрено Март 24, 2019, <http://www.interfax-religion.ru/aze/?act=news&div=30841> .

¹⁰⁹⁶ جبارى ولى، شيعيان جمهورية آذربايجان، قم، ۱۳۸۹، صفحه ۳۲۵-۳۳۰.

(Ձոբարի Վ., Ադրբեջանական Հանրապետության շիաները, Դոմ, 2011, էջ 325-330):

¹⁰⁹⁷ **Վարդանյան Ա.,** «Նոր փուլ Իրան-Ադրբեջան հարաբերություններում. մերձեցում հարաբերությունների վատթարացման վտանգներով», օգոստոսի 12, 2016, (վերջին դիտում՝ 09.03.2019)՝ <http://aiisa.am/ouexperts/publication/149>:

¹⁰⁹⁸ **Jödicke A.,** “Shia groups and Iranian influence in Azerbaijan, the impact of trans-boundary religious ties on national religious policy”, *Eurasian Geography and economics*, 2017, pp. 539-543.

¹⁰⁹⁹ **Փաշայան Ա., Իսլամն Ադրբեջանում. Անցյալը և ներկան,** Երևան, 2014, էջ 90:

¹¹⁰⁰ **Kotecha H.,** *Islamic and Ethnic Identities in Azerbaijan*, Baku, 2006, p. 25.

¹¹⁰¹ **Юнусов А.,** *Исламская палитра Азербайджана*, Баку, 2012, стр. 29.

առանձնանում են տեղում բազմաթիվ իրանական կրոնական խմբերի գոյությամբ, իրանցի բարձրաստիճան կրոնական գործիչների՝ այդ շրջաններ այցելող¹¹⁰²:

Ակաժ այն պահից, երբ ադրբեջանական իշխանությունները ԱՀ շիաների շրջանում իրանական ազդեցության մեծացումը սկսեցին դիտարկել որպես քաղաքական սպառնալիք, մշակեցին բավական կոշտ քաղաքականություն այդ հարցում և իրանականացրին գործողությունների այնպիսի համալիր, որի վերջնական նպատակն էր իրանական կրոնական ազդեցության նվազեցումը նշված շրջաններում և, առհասարակ, ԱՀ տարածքում:

2011թ.-ին ձերբակալվեցին մի քանի իրանցի գիտնականներ: Այդ գիտնականներից որոշները հավակնում էին մարջա աթ թաղիդի (ընդօրինակման աղբյուր) կոչմանը և կկարողանային կառուցվածքային կերպով ամրապնդել շիայականության հիմքերն Ադրբեջանում: Կրոնասիրության միտում պարունակող ցանկացած փաստ Ադրբեջանում կանխարգելվում էր: Շարունակվում էին ձերբակալությունները, բանտարկությունները, հետապնդումներն ու հալածանքները: Պետության քաղաքականությանն աջակցող Կովկասի մուսուլմանների միության ղեկավարները համարվում են իշխող էլիտայի մտերիմ գործընկերները, իսկ առհասարակ կառույցի ղեկավար Ա.Փաշազադեն հայտնի է իշխանությանն իր հավատարմությամբ¹¹⁰³:

2010թ.-ին ընդունված օրինագծով արգելվեց հիջաբով (գլխաշորով) մուտք գործել կրթական հաստատություններ, գլխաշորով լուսանկարվել պաշտոնական փաստաթղթերի համար, հավատացյալների անվտանգությունն ապահովելու պատճառաբանությամբ արգելվեց մզկիթի բակում կամ որևէ այլ բացօթյա տարածքում նամազ (աղոթք) անելը, բարձրախոսներով ազանի (պարտադիր աղոթքի կանգնելու) կանչելը¹¹⁰⁴:

Սակայն բոլոր հակակրոնական սահմանափակումները հանդիպում էին ընդդիմության՝ հատկապես շիայական խմբերի կողմից:

2010թ.-ին Ադրբեջանում տեղի ունեցավ բազմամարդ բողոքի ակցիա, որի մասնակիցները կրթության նախարարությունից պահանջում էին դպրոցում վերացնել գլխաշորի արգելքը: Թեև հնարավոր եղավ որոշ դպրոցների տնօրենների համոզել թույլ տալ աշակերտուհիներին կրել հիջաբ դասերի ընթացքում, սակայն մեծամասամբ ադրբեջանցի աղջիկները կրոնի ու կրթության ընտրության առջև են կանգնում¹¹⁰⁵: Գլխաշորի հարցում իշխանությունների մոտեցումը կոշտ ու անզիջում էր՝ փաստարկված Ադրբեջանի՝ աշխարհիկ պետություն լինելու հանգամանքով¹¹⁰⁶:

2013թ.-ին ևս ցույցեր տեղի ունեցան հիջաբն արգելող օրենքի դեմ, սակայն ապարդյուն: Հիջաբ կրելու շուրջ քննարկումներ են տեղի ունենում գրեթե ամեն տարի: **2015թ.-ի նոյեմբերին լուրջ բախումներ են տեղի ունենում ոստիկանության ու**

¹¹⁰² **Տե՛ս** Նույն տեղում, էջ 29-30: Վերոնշյալի համար օրինակ կարող ենք բերել «Հոսեյնիա» կազմակերպությունը Մասալլիում, որի անդամները մասնավորապես ուսանողներ էին, ովքեր ստանում էին «Այաթոլլայի կրթաթոշակ»: Վերջիններս էլ իրենց հերթին պետք է ԲՈՒՀ-երից հավաքագրեին համախոհներ:

¹¹⁰³ **Юнусов А.,** *Исламская палитра Азербайджана*, Баку, 2012, срт. 29-36:

¹¹⁰⁴ **رضایی محمد،** *تاریخ تشیع در آذربایجان*، قم، ۱۳۸۵، ص. ۲۶.

(Ռեզայի Մ., *Շիաների պատմությունը Ադրբեջանում*, Դոմ, 2007, էջ 26):

¹¹⁰⁵ **Гейбуллаева А.,** “Азербайджан: вера и власть”, 20 октября, 2015. Просмотрено Февраль 15, 2019, <https://www.opendemocracy.net/od-russia/%D0%B0%D1%80%D0%B7%D1%83-%D0%B3%D0%B5%D0%B9%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B0-%D0%BD-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B0-%D0%B8-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C>.

¹¹⁰⁶ **Փաշայան Ա.,** *Իսլամն Ադրբեջանում. Անցյալը և ներկան*, Երևան, 2014, էջ 59:

Նարդարանի բնակիչների միջև: Նարդարանն Ադրբեջանի ամենակրոնականացված, ինչպես նաև շիայական արմատականության, խոմենիզմի և շիա իսլամիզմի կենտրոններից է: Նոյեմբերի լույս 27-ի գիշերը բողոքի ցույցեր են սկսվում նաև հիմնականում թալիշաբնակ Լենթորանում (Իրանի սահմանին մոտ շրջան)¹¹⁰⁷: ԱՅ-ի ՆԳՆ ներքին գործերի հատուկ ջոկատայինները շիաներին արգելում են Աշուրայի ծիսակատարության կապակցությամբ երթ անցկացնել: Բնակիչները նաև պահանջում են թույլատրել հիջաբ կրել դպրոցներում: Ոստիկանությունը բռնություն է գործադրում հավաքվածների նկատմամբ, ձերբակալում շուրջ 15 հավատացյալների: Ձերբակալվածների թվում էր նաև «Մուսուլմանական միասնություն» հավատացյալների միավորման ղեկավար, հայտնի շիա աստվածաբան ու քարոզիչ Թալեհ Բադիրզադեն: Ոստիկանները նաև պոկում են կրոնական բովանդակությամբ պաստառները, դրոշները և դրանց փոխարեն տեղադրում Ադրբեջանի դրոշը¹¹⁰⁸:

Ձերբակալությունների այլքը տարածվում է նաև Թ.Բադիրզադեի գաղափարակիցների վրա: 2016թ.-ի ապրիլին Լենթորանում Թ.Բադիրզադեի խմբավորմանը հարելու մեղադրանքով ձերբակալվում են Հիսմեթ Իսաևը և Սեյդեղ Վուգա Իսմայիլովը¹¹⁰⁹, Չուլֆուզար Միխայիլզադեն, Էլման Ազաևը¹¹¹⁰:

ԱՅ իշխանությունների կարծիքով՝ «Մուսուլմանական միասնություն» միավորումը պատրաստվում էր իրականացնել մի շարք ահաբեկչական գործողություններ՝ նպատակ ունենալով Ադրբեջանում կատարել հեղափոխություն և հաստատել շիայական բնույթի կարգեր¹¹¹¹: Իսկ ադրբեջացի արևելագետ-քաղաքագետ Չադոշ Ալիզադեն նշում է. «Նարդարանի միջադեպը իշխանությունների կողմից նախապատրաստվել էր այն նպատակով, որ ցույց տային՝ ահաբեկչության վտանգ կա նաև պետության այլ մասերում նույնպես: Շատերը ԱՅ-ում ուզում են ապրել շարիաթի կանոններով, ինչպես որ ապրում են Իրանում, ինչին դեմ էին ադրբեջանական իշխանությունները, թեպետ Ադրբեջանի սահմանադրության մեջ հստակ ամրագրված է կրոնական համոզմունքների ու խոսքի ազատության մասին օրենքը»¹¹¹²: Բացի այդ, վերջինս Նարդարանի դեպքը կապում է երկրում տիրող սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմանների հետ: Տվյալ իրավիճակում ԱՅ իշխանություններին մնում էր միայն ճնշել բնակչությանը՝ միաժամանակ շահելով դիվիդենդներ արտաքին քաղաքականության մեջ՝ միջազգային հանրությանը ցույց տալով ԱՅ ավտորիտար պետության արդարացված լինելը, քանզի պետության մի ստվար զանգված ցանկանում էր երկրում հաստատել արմատական իսլամական կարգեր¹¹¹³:

2009թ.-ից ի վեր նոր միտումներ ի հայտ եկան, երբ իշխանությունները փորձում էին իրենց կողմը գրավել շիա հոգևորականներին: Այն մանրակրկիտ մտածված քաղաքականություն էր: Մի կողմից՝ իշխանություններն իրենց կողմն էին գրավում շիա

¹¹⁰⁷ **Меджид Ф.**, «Эксперты в Баку заявили об ошибочности силовой операции в Нардаране», 05 декабря, 2015. Просмотрено Апрель 08, 2019, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/273722/>.

¹¹⁰⁸ **Minval.az.**, «События в Нардаране. Скончался еще один из раненых», 11 октября, 2015. Просмотрено Март, 30, 2019, <http://minval.az/news/123516279>.

¹¹⁰⁹ **TolishPress.org**, «Аресты религиозных деятелей в Ланконе», 21 апреля, 2016. Просмотрено Март, 05, 2019, http://tolishpress.org/print/3587.html?fbclid=IwAR089DquZWGRPB6M5mZhfOv2w_gbNYXidNFPMztVotzHCDnTjq3D0E5dVA4.

¹¹¹⁰ **EADAILY.com**, «На роль террористов назначили теологов и цветоводов : эксперты о попытке госпереворота в Азербайджане», 29 ноября, 2015. Просмотрено Март 26, 2019, <https://www.ca-news.info/2015/11/28/8?fbclid=IwAR340ng7xmQLAply6XpoMJDfE-mORt6bmAiYwrseMAvQh0yRGz3EdCU5JpU>.

¹¹¹¹ **Տե՛ս** նույն տեղում:

¹¹¹² **Տե՛ս** նույն տեղում:

¹¹¹³ **Տե՛ս** նույն տեղում:

հոգևորականների՝ օգնություն ցուցաբերելով, իսկ մյուս կողմից՝ օգտագործում էին նրանց կերպարը՝ աշխարհիկ մեծամասնության շրջանում վախի մթնոլորտ ստեղծելու համար¹¹¹⁴։ Միևնույն ժամանակ շարունակվում էին ճնշումներն ու ձեռքակալությունները իշխանությանը քննադատության ենթարկողների նկատմամբ։ Սովորական դարձան կրոնական ուղղվածության կուսակցությունների, իսլամական տարբեր ուղղությունների ղեկավարների ու հետևորդների զանգվածային ձեռքակալությունները, խոշտանգումները, սպանությունները, ընդունվեցին կրոնական իրավունքները սահմանափակող օրենքները¹¹¹⁵։ Այդ համատեքստում կարող ենք նշել 2013թ.-ի հունիսին Յադիգյար Սադիդովի ձեռքակալությունը Լենքորանում, ով «Մուսավաթ» կուսակցության առաջնորդ Իսա Ղամբարիի խորհրդականն էր, պատմություն էր դասավանդում Լենքորանի համալսարանում և հայտնի էր իշխանություններին քննադատող հոդվածներով։ Սադիդովի կողմակիցները նրա կալանավորումը կապում էին ԱԶ-ի վարած կրոնաքաղաքական գործունեության հետ¹¹¹⁶։

Հայտնի է, որ ադրբեջանցի բազմաթիվ երիտասարդներ կրոնական կրթություն էին ստացել իսլամական աշխարհի տարբեր կենտրոններում, ինչը նաև իրականացվել էր պաշտոնական խողովակներով։ 2009թ.-ի հունիսին Ադրբեջանի խորհրդարանը շիայական խմբերի գործունեությունը սահմանափակելու և Իրանից սպասվող հնարավոր սպառնալիքները չեզոքացնելու նպատակով «Դավանանքի ազատության մասին» օրենքում փոփոխություններ կատարեց, որի համաձայն արտերկրում աստվածաբանական կրթություն ստացած անձանց արգելվեց իսլամական կրոնական արարողություններ վարելը։ Դրանք կարող էին իրականացնել միայն Ադրբեջանական Հանրապետության այն քաղաքացիները, որոնք կրոնական կրթություն էին ստացել Ադրբեջանում¹¹¹⁷։ Օրինակ՝ 2014թ.-ի դեկտեմբերին աստվածաբան, գիտնական Էլշան Մուստաֆօղլին դատապարտվեց պետական դավաճանության համար միայն այն պատճառով, որ իսլամ էր ուսումնասիրում Իրանում և միջազգային ծրագրի շրջանակներում այցելել էր ԱՄՆ։ Իսկ 2017թ.-ի փետրվարին «Ադրբեջանի հոգևոր գործիչներ» հասարակական կազմակերպության անդամ, «Media.Az» կայքի գլխավոր խմբագիր Սարդատ Բաբանը ձեռքակալվել է՝ կրոնական ծեսեր անցկացնելու կարգը խախտելու մեղադրանքով (Մասսայիի մզկիթում նամազ է կարդացել) միայն այն պատճառով, որ կրոնական կրթություն է ստացել Իրանում։ 40-ից ավելի կրոնական գործիչներ ու ակտիվիստներ հանդես եկան Ս.Բաբանին ազատ արձակելու կոչերով ու հայտարարություններով, որոնցում անթույլատրելի էին համարվում քաղաքացիների հետապնդումները կրոնական հայացքների համար¹¹¹⁸։

Այդ ճանապարհով իշխանությունները փորձեցին օրենքի ուժով կասեցնել ընդդիմադիր հոգևորականների, ինչպես նաև Ադրբեջանի համար ոչ ավանդական կրոնական ուղղությունների քարոզիչների գործունեությունը։ Բացի այդ, պարտադրվեց կրոնական կազմակերպություններին ու համայնքներին վերագրանցվել։ Անկախությունից ի վեր կրոնական համայնքներն արդեն մի քանի անգամ զրանցվել

¹¹¹⁴ Տե՛ս նույն տեղում։

¹¹¹⁵ جبارى ولي، شيعيان جمهورية آذربايجان، قم، ۱۳۸۹، صفحه ۳۳۰.

(Զոբարի Վ., *Ադրբեջանական Հանրապետության շիաները*, Ղոմ, 2011, էջ 330):

¹¹¹⁶ IWPR, “Azerbaijan: Opposition leader’s aid on Assault charges, Institute for War and Peace Reporting”, Accessed April 23, 2019, https://www.ecoi.net/en/document/1050287.html?fbclid=IwAR0by8-zYZTIPxldF4AOHlvOZ7_IAYRsStC4XQ0JQLrUjz6UyReX5RzI1BI,

¹¹¹⁷ جبارى ولي، شيعيان جمهورية آذربايجان، قم، ۱۳۸۹، صفحه ۳۲۵-۳۳۰.

(Զոբարի Վ., *Ադրբեջանական Հանրապետության շիաները*, Ղոմ, 2011, էջ 330-325):

¹¹¹⁸ Меджид Ф., “Религиозные деятели призвали власти освободить богослова Бабаева”, 04 апреля, 2017. Просмотрено Март 21, 2017, https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/300346/?fbclid=IwAR2TRI--FX2QmNhwbn3w7byGANVdYMTR_aDeRUKNhGOziZ8Hlj7D1Yd1va8.

էին: Գրանցման գործընթացը պետք է իրականացներ «Կրոնական կազմակերպությունների հետ աշխատանքի պետական հանձնաժողովը» մինչև 2010թ.-ի հունվարի 1-ը: Գրանցված չլինելու դեպքում համայնքները կլուծարվեն¹¹¹⁹:

Նոր օրենքն, ըստ էության, միտված էր կրոնական դաշտի վերահսկողությանը և անցանկալի կառույցներից հեշտորեն ազատվելուն: Համաձայն կրոնի մասին օրենքի 2015թ.-ի համալրման՝ կրոնական կազմակերպությունները պարտավոր են կառավարությանը հաշվետվություն ներկայացնել իրենց գործունեության վերաբերյալ, իսկ կրոնական կարգախոսները, դրոշներն ու տարբերանշանները միայն իրենց հավաքատեղիներում են թույլատրվում¹¹²⁰: Այդ ամենի դրսևորումներից է հասարակական գործիչ, Тоиşi sado, «Թալիշների ձայնը թերթի» գլխավոր խմբագիր Նովրուզալի Մամեդովի և նրա տեղակալ Էլման Գուլինի ձերբակալությունները, որոնք մեղադրվում էին հայրենիքի դավաճանության մեջ՝ հիմնականում Իրանի հետ գաղտնի կապեր ունենալու պատճառով¹¹²¹:

Իշխանությունները վերջին տարիներին չափազանց խստացրել են նաև գրաքննության պահանջները: 2012թ.-ի փետրվարին օրենքում արված փոփոխության համաձայն՝ ամեն տեսակի կրոնական գրականության հրատարակության համար իշխանության համապատասխան մարմինների կողմից պետք է ձեռք բերել թույլտվություն:¹¹²²

Ընդհանրապես, Ադրբեջանում կրոնական կառույցների գրանցումը, ինչպես նաև իսլամին վերաբերող գրականության հրատարակումն ու ներմուծման ընթացակարգը բավական բարդ են և ոչ բոլոր դեպքերում՝ հաղթահարելի: Գրաքննության կանոններն առաջին անգամ խախտելու դեպքում՝ նախատեսվում է մինչև 2 տարի ազատազրկում, իսկ նույն արարքը կրկնելու դեպքում՝ 2-5 տարի ազատազրկում:¹¹²³

Ի դեպ, «Կրոնական կազմակերպությունների հետ աշխատանքի պետական հանձնաժողովը» առանց դատական որոշման կարող է կասեցնել կրոնական բովանդակություն պարունակող ցանկացած նյութի թե՛ հրատարակումը, թե՛ տարածումը¹¹²⁴: Իշխանությունները սահմանափակումներ էին իրականացնում նաև մզկիթների նկատմամբ: 2009թ.-ի օրենսդրական փոփոխություններից հետո Ադրբեջանում մի շարք մզկիթներ չկարողացան հաղթահարել այն պահանջները, որոնք առաջ էին քաշվել գրանցման համար և կանգնեցին փակման վտանգի առաջ: 2009-2010թթ.-ին Ադրբեջանի հասարակական առանձին շրջանակներում դժգոհությունների ալիք առաջացրին սուննիական ու շիաական մի քանի մզկիթների՝ անվտանգության, տեխնիկական վիճակի կամ օրենքի հետ կապված խնդիրներ ունենալու պատճառով

¹¹¹⁹ **USCIRF**, "2013 Annual Report by United States Commission on International Religious Freedom: Azerbaijan". Accessed February 25, 2019, https://www.uscirtf.gov/countries/azerbaijan/?fbclid=IwAR0by8-zYZTIPxldF4AOhlv0Z7_IAYRStC4XQ0JQLrUjz6UyReX5RzI1BI#annual-reports-chapters-summaries.

¹¹²⁰ «Կրոնի և հավատքի մասին» ԱՀ օրենքի (Dini etiqad azadlığı haqqında. Azərbaycan Respublikasının Qanunu), (վերջին դիտում՝ 25.01.2019)՝ <http://www.e-qanun.az/framework/7649>:

¹¹²¹ **Аббасов И.**, «Азербайджанские талыши: между северо и югом», 19 июль. Просмотрено Январь 26, 2019, https://iwpr.net/ru/global-voices/azerbaydzhanskije-talyshi-mezhdu-severom-i-?fbclid=IwAR1ZWpBxsDY_qzaDUfaKcg_dp61GPP1sZQoYqtuxJRz6gKKyuBLO9VhM2XI.

¹¹²² **Kavkaznewz.az**, «Получившие образование за рубежом не смогут вести церемонии и совершать обряды в Азербайджане», 04 декабря, 2015. Просмотрено Март 9, 2019, <http://kavkaznews.az/2015/12/poluchivshie-obrazovanie-za-rubezhom-ne-smogut-vesti-tseremonii-i-sovershat-obryady-v-azerbajdzhane/>.

¹¹²³ **USCIRF**, "2014 Annual Report by United States Commission on International Religious Freedom: Azerbaijan", pp.113-114. Accessed March 15, 2019, https://www.uscirtf.gov/countries/azerbaijan/?fbclid=IwAR0by8-zYZTIPxldF4AOhlv0Z7_IAYRStC4XQ0JQLrUjz6UyReX5RzI1BI#annual-reports-chapters-summaries.

¹¹²⁴ **St'u** նույն տեղում:

քանդելու կամ փակելու մասին իշխանությունների որոշումները: 2015թ.-ի Նարդարանի հայտնի դեպքերից հետո բռնի կերպով փակվում են շիայական 4 մզկիթ:¹¹²⁵

Նշենք նաև, որ 2012 թվականից Նոր միտումեր են նկատվում. «Կրոնական խմբերի հետ աշխատանքի պետական հանձնաժողովը»՝ ի դեմս Նախագահ Էլշադ Իսթյանդարովի և 2014 թվականից Նրա իրավահաջորդ Մուբարից Ղուրբանլիի,, փորձում է բարելավել իր հարաբերությունները շիա խմբերի հետ:¹¹²⁶ Այդ կառույցը քննարկումներ ու հանդիպումներ է կազմակերպում շիա խմբերի հետ: Օրինակ՝ Լենքորանում կազմակերպվել է երկօրյա գիտաժողով՝ «Պետական-կրոնական հարաբերություններ և աշխատանքի լուսավորություն» թեմայով: Այդ շրջանում կասկածելի կրոնական գործողությունների վերահսկման հին քաղաքականությունը վերափոխվում է ընդդիմադիր կրոնական խմբերի ընդգրկման քաղաքականությամբ, որոնք ղեկավարվում էին պետության կողմից:¹¹²⁷

Ամփոփելով կարող ենք նշել, որ բավականին հակասական է այն փաստը, որ մի կողմից՝ քաղաքական գործիչներն ու պաշտոնյաները հայտարարում են երկրի ավանդական իսլամական արժեքների հանդեպ սվիրվածության մասին, մյուս կողմից՝ երկրում փակվում և Նույնիսկ քանդվում են մզկիթներ, իսկ իսլամական կազմակերպությունների ղեկավարներն ու անդամները ձերբակալվում են և ազատագրկման դատապարտվում:

Այնուամենայնիվ, չնայած թալիշաբնակ տարածքներում շիաների նկատմամբ կիրառված սահմանափակումներին՝ վերջին տարիներին նկատելի է, որ իշխանությունները փորձում են կրոնական քաղաքականությունը դարձնել ավելի ճկուն՝ թե՛ թալիշաբնակ տարածքների շիաների և թե՛ Իրանի հետ հարաբերություններում:

¹¹²⁵ USCIRF , ” 2016 Annual Report by United States Commission on International Religious Freedom: Azerbaijan”. Accessed March 10, 2019, https://www.uscifr.gov/countries/azerbaijan/?fbclid=IwAR0by8-zYZTIPxldF4AOhlv0Z7_IAYRsStC4XQ0JQLrUjz6UyReX5RzI1BI#annual-reports-chapters-summaries.

¹¹²⁶ Jödicke A., “Shia groups and Iranian influence in Azerbaijan, the impact of trans-boundary religious ties on national religious policy”, Eurasian Geography and economics, 2017, pp. 541-543.

¹¹²⁷ Տե՛ս Նույն տեղում, էջ 541-543:

THE RELIGIOUS SITUATION IN TALYSHESES INHABITED REGIONS OF REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2010-2018)

SIRANUSH VARDANYAN

*Yerevan State University, Faculty of Oriental Studies,
Chair of Iranian Studies, Master Degree,
Yerevan, Republic of Armenia*

The article presents the religious situation, evolutions, the religious policy carried out by Azerbaijani authorities in that part, the ways and mechanisms of the population against it. The author also analyzes the factor of Iranian influence on Lankorani Talyshi religious movements and gives estimates of possible variants of possible developments arising from the current situation. The relevance of the article for the Republic of Armenia has not only theoretical, but also practical significance, as it is aimed at elaborating an accurate picture of one of the issues of Azerbaijan ethnic-religious, which being a Shiite majority country, after the collapse of the Soviet Union has always been under the religious influence of Iran. One of the interesting areas for studying this influence and the various manifestations of it is the Southern Talyshi section of the Republic of the Azerbaijan, which lying in the immediate vicinity of Iran holds both religious and ethnic influences. The purpose of this article is to study the political processes in the Talyshi territories of Azerbaijan and policies conducted by the political elite of Azerbaijan in these areas and to draw relevant conclusions.

Keywords: *Republic of Azerbaijan, religion and politics, shiites, talyshes, restrictions, controls, iranian influence.*

РЕЛИГИОЗНАЯ СИТУАЦИЯ В ТАЛЫШСКИХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (2010-2018 ГГ.)

СИРАНУШ ВАРДАНЯН

*Ереванский государственный университет, Факультет востоковедения,
магистр, г.Ереван, Республика Армения*

В статье представлена религиозная ситуация, а также религиозная политика, осуществленная азербайджанскими властями в 2010-2018 гг. в талышских населенных пунктах на территории Азербайджанской Республики, способы и механизмы подавления местного населения. Проведен также авторский анализ иранского фактора влияния на религиозные движения ленкоранских талышей и проанализированы возможные варианты развития ситуации. Статья представляет для Республики Армения не только теоретический, но и практический интерес, поскольку она направлена на выработку точной картины положения в Азербайджанской Республике одной из этнических и религиозных групп, которая, будучи шиитским большинством, всегда находилась под религиозным влиянием Ирана после распада СССР. Одной из интересных сфер изучения этого влияния и различных его проявлений является южно-талышское население Азербайджанской Республики, которое находится в непосредственной близости от Ирана, испытывая влияние последнего как на религиозные, так и этнические процессы. Цель исследования – изучить политические процессы в талышских регионах Азербайджана и политику, проводимую политической элитой Азербайджана в этих регионах, сделать соответствующие выводы.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, религия и политика, шииты, талыши, ограничение, контроль, иранское влияние.*